

KONSPIRATIONSHISTORIER OM DEN KOLDE KRIG

Dino Knudsen: *Amerikaniseringen af den danske fagbevægelse. Marshallhjælp, kold krig og transatlantiske forbindelser 1945-1956*, København: Museum Tusulanums Forlag 2012.

Iben Bjørnsson: *Arbejderbevægelsens Informations Central. Socialdemokratiets kamp mod kommunismen 1944-1973*, Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, 2012.

Drama, konspiration, hemmelige møder, kommunister – det lyder som hovedingredienserne til en klassisk koldkrigsthiller fra 1950'erne. Om det er derfra, inspirationen kommer, skal jeg ikke gøre mig klog på, men der ser ud til at være en tendens til, at en yngre generation af koldkrigshistorikere synes at interessere sig mere for sensationen, afsløringen af det hemmelige møde og den skjulte dagsorden end for at forstå, hvorfor det skete og hvilke konsekvenser det havde. De sidste spørgsmål er selvfølgelig også sværere at besvare, og måske heller ikke lige så opmærksomhedsgivende. Risikoen er netop når sensationer og afsløringerne præsenteres uden en god forståelse for den historiske sammenhæng, en diskussion af intentioner og konsekvenser, bliver det videnskabeligt set en tynd suppe, der koges.

Der er tale om en populistisk vending i den akademiske historieskrivning, der også rækker ud over koldkrigsforskningen. Der er nok flere årsager til den. Historikere vil gerne læses af så mange så muligt. Forlagene vil gerne sælge bøger, og de synes ofte ikke om lange forskningsoversigter eller metodiske diskussioner og forbehold. Hertil kommer den offentlige (medie)opmærksomhed, som både universiteter og forskere i stigende grad higer efter. Det trækker alt sammen i samme retning. Og der trækkes nok mest af alt i forskningen om den kolde krig, der vel er ved at overtage besættelsestidens position som det populære og politiserede historietema. Det kræver, at forskerne har is i maven. Det er fint (også) at lave mere populære (og polemiske) bøger, det er fint med opmærksomhed om sit arbejde, det er fint at sælge mange bøger. Ingen tvivl om det. Men historieforskning handler om, at vi skal blive klogere. Det være sig ved at finde ud af noget nyt, ved at udvikle nye måder at spørge på, problematisere gængse forståelser eller noget helt fjerde. Man kan ikke kompensere for analysens kvalitet ved at iklæde den sensationens og afsløringens gevandter. Så er det sagt: Det er den sure gamle mand, der taler her! Spørgsmålet er så, hvordan de to bøger i denne anmeldelse klarer den vanskelige balancegang?

De to bøger handler om det samme: Kampen mod kommunismen under den kolde krig. Dino Knudsen fokuserer i sin bog på de transatlantiske forbindelser og på hvordan, den danske fagbevægelse bliver en del af USA's kamp mod kommunismen. Iben Bjørnsson fokuserer på den kamp mellem kommunister og socialdemokrater, der fandt sted på det danske arbejdsmarked. To sider af samme sag, og de to bøger supplerer således hinanden. De er også begge overvejende baseret på arkivstudier. Men på trods af det åbenlyse fællesskab, og at begge bøger er udgivet i 2012 af historikere fra Københavns Universitet, er der mærkeligt nok ikke meget, der tyder på et egentligt samarbejde. Der er én enkelt reference til Bjørnsson hos Knudsen, der til gengæld slet ikke optræder i Bjørnssons litteraturliste.

Dette til side. Lad os se på de to bøger.

Dino Knudsen undersøger i sin bog de bånd, der blev knyttet mellem dansk og amerikansk fagbevægelse under den tidlige kolde krig. Som også andre historikere fx Vibeke Sørensen, Sissel Bjerrum Fossat m.fl. har vist, handlede Marshallhjælpen ikke bare om at få sat gang i den danske produktion, men der fulgte også en politisk dimension med.¹ Den amerikanske hjælp drejede sig om at fremme den økonomiske genopbygning og at vinde den ideologiske armlægning med kommunismen. Her var det oplagt at se mod fagbevægelsen, der i Danmark var socialdemokratisk, anti-kommunistisk og med en internationalt set usædvanlig stærk stilling på arbejdsmarkedet. Knudsen viser baseret på omfattende studier i danske og især amerikanske arkiver, hvordan dette samarbejde udviklede sig. Efter i de første kapitler at have præsenteret den amerikanske fagbevægelses internationale arbejde og de centrale aktører, Jay Lovestone og Irving Brown, kommer vi til Danmark og formanden for De samvirkende Fagforbund, Eiler Jensen. De tre delte et meget stærkt anti-kommunistisk verdensbillede, der gav et godt afsæt for et tæt samarbejde. Det betød, at den danske fagbevægelse blev inddraget i den internationale kamp mod kommunismen, der blandt andet fandt sted i Det faglige Verdensforbund. Det åbnede for, at repræsentanter for den socialdemokratiske del af fagbevægelsen som en del af Marshall-programmet kunne komme på studieophold i USA. På listen over de transatlantiske rejsende finder vi bl.a. økonomeren Jørgen Paldam, der på grund af en ungdomsflirt med kommunismen kun med nød og næppe fik adgang til USA, samt den senere statsminister Anker Jørgensen. Endelig betød det, at USA fulgte udviklingen på det danske arbejdsmarked ganske tæt. De tre dimensioner er ikke ukendt territorium for historieforskningen, men Knudsen beskriver dem med nye detaljer, mere dokumentation og får dem vævet sammen til en samlet historie. Jeg havde gerne set, at den var gået

¹ Vibeke Sørensen: *Denmark's Social Democratic Government and the Marshall Plan 1947-50*, København: Museum Tusulanum 2001; Sissel Bjerrum Fossat: *The American Way eller den danske model? Danske studierejser til USA under Marshall-planens tekniske bistand 1948-1955*, Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet 2001. Begge optræder i Knudsens litteraturoversigt, men i meget begrænset omfang i bogen.

tættere på de danske aktørers motiver og dermed på den lokale danske kamp mellem kommunister og socialdemokrater. Der er ingen tvivl om, at denne kamp blev meget kraftigt påvirket af den kolde krig (udover Knudsens påvisning af socialdemokraternes amerikanske forbindelser, er DKP's tætte bånd til Moskva jo veldokumenterede), men spørgsmålet er, om den kolde krig er hele forklaringen? Indrømmet: Det ville have krævet en meget tykkere bog. Knudsen har en let pen. Bogen er generelt velskrevet og en fornøjelse at læse. Der er dog enkelte steder, hvor fortællelysten løber lidt af med forfatteren, og teksten dermed kommer til at fremstå en smule naiv og analytisk ufordøjet. Det gælder fx personkarakteristikken af den legendariske amerikanske fagforeningsmand og koldkriger, Jay Lovestone (s. 31-38), der uden antydningen af ironi præsenteres som lidt af en antikommunismens supermand, "en mand af folket" og "en rigtig haj". Især det sidste er svært at tro. Bogens fotografier af Lovestone synes ikke at verificere det udsagn. Det gælder også bogens titel. Når Knudsen får klemt 'amerikanisering' ind i bogens titel, så er det måske lidt for meget. Det er klart, at forlæggere gerne vil have tidens signalord ind i bøgernes titler, så de lettere kan søges og bedre kan sælges. Begrebet bruges dog ikke så meget i analysen, og behandles reelt kun i et påklippet efterskrift, hvor konklusionen vel nærmest er, at det ikke er et særligt anvendeligt begreb. Knudsen bruger det da reelt heller ikke i sin analyse. Hvorfor så bruge det i titlen. Havde det i det hele taget ikke været mere relevant at kigge mod et andet af tidens historiefaglige buzz words 'transnational' Det har en fokus på processen, som forekommer mere relevant her.²

Hos Iben Bjørnsson fylder de transatlantiske forbindelser ikke nær så meget. De behandles i et enkelt kapitel, der diskuterer, om den socialdemokratiske fagbevægelse udleverede oplysninger om danske kommunister til amerikanerne. Bjørnssons fokus er på Danmark og Norden. Bogen behandler primært den i 1945 oprettede Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC). Den blev landskendt i forbindelse med avisernes "afsløringer" af en "socialdemokratisk efterretningscentral" i 1998. Historien om denne afsløring indleder Bjørnssons bog, der kan betegnes som et forsøg på at dokumentere avisernes påstande fra 1998: Var AIC en socialdemokratisk efterretningsorganisation – ja eller nej? 260 sider og ikke mindre end 901 noter senere er svaret nok mest et klart 'tja, bum, bum'. Jeg er i hvert fald ikke lige så overbevist, som Bjørnssons selv er. Vi følger AIC's forhistorie i 1930'erne og etableringen umiddelbart efter krigen, hvor kampen mod kommunisterne tog til. Bjørnsson viser og dokumenterer forskellige sider af AIC's arbejde: Fraktionsarbejdet som samlede socialdemokraterne på arbejdspladserne, AIC's løbende registrering af kommunisternes styrke i primært den københavnske fagbevægelse og samarbejdet med forskellige andre anti-kommunistiske organisationer (fra Arne Sejrs hemmelige arbejde til Hjemmeværnet). I de afsluttende ka-

² For en dansk introduktion se Nils Arne Sørensen, "Den transnationale vending?", *Historisk Tidsskrift*, vol. 109, 2, s. 459-472.

pitler kommer vi endda til det nordiske samarbejde, Storbritannien og USA. Især det nordiske samarbejde indeholder interessante dimensioner. Det blev på grund af de store ligheder mellem landene, det generelt tætte samarbejde og gode personrelationer meget tæt, og det kunne være spændende med en mere systematisk undersøgelse af dette. Der er også andre spændende eksempler og arkivfund undervejs i bogen, der baserer sig på arbejderbevægelsens og især AIC's relativt omfattende arkiv, og der ligger en genuin arbejdsindsats i gennemgangen af dette.

Men når bogen skal gøres op – og det skal den jo i en anmeldelse – føler jeg mig ikke overbevist af Bjørnssons analyse. Der er især fire ting, som jeg har det svært med. For det første mangler jeg et blik (en interesse?) for den del af AIC's arbejde, som ikke var hemmelig-agtig. Det gør jeg dels fordi, dette fyldte rigtigt meget i AIC's daglige arbejde. AIC handlede ikke kun om at bekæmpe kommunister. Erhard Jacobsen, der som ung også var forbi talentreden AIC, fortæller i sine erindringer, at hans opgave var at imødegå Retsforbundet, der med sin snak om grundskyld åbenbart blev set som en politisk trussel. Og hvad stod der i de publikationer, som AIC side efter side sendte til de socialdemokratiske tillidsmænd. I hovedpublikationen, den socialdemokratiske grønspættebog *Socialdemokratiske Noter*, fyldte anti-kommunismen (og de lister der betegnes som efterretningsarbejde, og som altså blev offentliggjort) kun en lille del. Hovedparten af de mange sider handlede simpelthen om at forklare partiets politik. Det snævre fokus på AIC mere eller mindre skjulte anti-kommunistiske arbejde ender med at blive en slags selvopfyldende profeti. For det andet fordi jeg savner et blik for, at AIC ikke kun handlede om at kue modstanderne, men i lige så høj om at disciplinere sine egne. Og her var den kommunistiske trussel så effektiv, at hvis den ikke havde været der af sig selv, havde AIC næsten været nødt til at opfinde den. Det leder til de tredje forbehold: En manglende kildekritisk distance til AIC's arkiv. Bjørnssons berører selv i indledningen problemet om, hvorvidt man kan stole på AIC's arkivalier, men glemmer det flere gange, når pointerne skal slås fast. Der er især i kapitel 4 om registrering og efterretninger en tendens til at tage alle antydninger, overfortolke dem og udelukke det, der peger i en anden retning end konklusionen om, at AIC var en efterretningsorganisation. S. 120 er argumentet om samarbejdet med Arne Sejrs firmaet ligefrem, at "Det er ikke umuligt, at AIC er blevet underrettet om flere af disse møders gang uden at det er skrevet ned." Det er næppe umuligt, men det er også en påstand helt uden belæg. Jeg tror også, at AIC samlede informationer osv., men helhedsbilledet af AIC er mere kompliceret og nuanceret, end det fremstilles her. Med den meget brede definition på efterretningsarbejde tror jeg, alle politiske partier ville falde i den kategori. En effektiv forberedelse af en valgkamp kræver kendskab til, hvor modstanderne står stærkt, avisudklip fra deres aviser, lister over egne tillidsfolk, koordinering af disse m.v. Man tør slet ikke tænke på de personinformationer, man vil kunne finde i en spindoktors sorte bog. Endeligt – for det fjerde – savner jeg, at bogen i højere grad bruger og diskuterer med den eksisterende litteratur. Hvordan adskiller Bjørnssons billede sig fra

det mindre dramatiske billede, historikeren Henning Grelle har præsenteret i en fin lille artikel fra 2008?³ Hvordan står Bjørnssons analyse i forhold til den mere omfattende forskning om Socialdemokratiet og kommunisterne under den kolde krig? En ordentlig diskussion med den eksisterende litteratur ville have tvunget Bjørnssons til (selv-)kritisk at reflektere over sine egne resultater og perspektiv, og det havde efter min mening gavnet analysen. Bjørnssons bog fremstår mindre sprogligt gennearbejdet end Knudsens. LO bliver fx (s. 32) den "mest magtfulde medbestemmer" i AIC, KAD's afdeling 5 bliver (s. 59) til "kvindernes afd. 5", s. 66-67 er der faldet tekst ud, og flere steder mangler den sproglige præcision, der kunne have skærpet og nuanceret pointerne. Hvis man vil slå små søm i, skal man ikke bruge en forhammer. Der er i hvert fald høj risiko forbundet med det. Bogen ville have vundet ved en genuin gennearbejdning – dette også sagt til forlaget.

Faldt de så i den grøft jeg indledningsvist jamrede over? Ja og nej. Det er langt fra de værste eksempler vi har set fra dansk koldkrigsforskning, Begge bøgerne bidrager med nye detaljer om dansk kold krigshistorie baseret på arkivundersøgelser. Begge forfattere udviser imidlertid en uforklarlig insisteren på at ville præsentere noget nyt og helst afslørende. Knudsen slipper bedre fra det end Bjørnssons. Der er – især hos Iben Bjørnssons – ikke meget respekt for den eksisterende forskning. Det er for så vidt i orden men kun, hvis man indgår i en reel og seriøs diskussion med den. For begge gælder, at de – efter min mening – oversælger deres undersøgelser for at få dem til at fremstå mere dramatiske end deres analyser berettiger til.

KLAUS PETERSEN

PROFESSOR, PH.D.

CENTER FOR VELFÆRDSSTATSFORSKNING

SYDDANSK UNIVERSITET

³ Henning Grelle: "AIC – Propaganda- eller efterretningsorganisation?", *Årsskrift for Arbejderbevægelsens Bibliotek & Arkiv*, 2008, s. 30-37.